

Školstvo na području Velike Kladuše u periodu od 1918. do 1941. godine

Hasan HILIĆ

Status Bosne i Hercegovine u Kraljevini SHS

Poslije četrdeset godina vladanja u Bosni i Hercegovini, Austro-Ugarska monarhija doživljava slom, a Bosna i Hercegovina ulazi u sastav nove državne zajednice, koja se naziva Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a od 1929. godine Kraljevina Jugoslavija. Jednu od organizacionih karakteristika nove države predstavljale su vrlo česte administrativne izmjene i teritorijalna prestrujavanja. Bosna i Hercegovina je ušla u novu državu sa 55 kotareva i 25 kotarskih ispostava sa jedinstvenom vlašću za cijelo područje. Međutim, nijedna od reorganizacija nove državne uprave, čije je bitno obilježje centralizam, ne samo da nije polazila od historijskih granica Bosne i Hercegovine, nego ih je zanemarivala i tamo gdje nije bilo nikakvih opravdanih razloga. Tendencija razbijanja Bosne i Hercegovine kao teritorijalne cjeline je posebno došla do izražaja prilikom formiranja banovina. Banovine su mahom prozване po imenima rijeka kako bi se prikrio historijski i nacionalni identitet Bosne i Hercegovine. Bosna je podijeljena na četiri banovine. Vrbasku, u koju je uključen dio Hrvatske, Drinsku, u koju je uključen i veliki dio Srbije, Zetsku, koja se sastojala uglavnom od Crne Gore, i Primorsku, koja je obuhvatala i dio dalmatinske obale. Prvi put za više od četiri stotine godina Bosna nije više bila jedinstvena cjelina.

Niko nije bio zadovoljan tim promjenama, pa čak ni srpski političari, koji su bili razočarani kako su im kraljevskim pučem potkresana kri-la. Bosanski muslimani su bili duboko nesretni,

jer su u svakoj od četiri banovine u kojima su živjeli bili u manjini, a muslimanskim državnim službenicima dodijeljeni su najniži položaji u ministarstvima i nadležnostima nove kraljevske vlasti. Među ostalim izmjenama nastalim u to vrijeme, uveden je i općenitiji zajednički nastavni plan u medresama. Bio je to dio opće politike standardiziranja nastavnih programa u cijeloj zemlji. Ovakav pravni položaj i status Bosne i Hercegovine imao je, razumljivo, jakog odraza i na školstvo i prosvjetnu politiku koja je vođena u razdoblju od 1918. do 1941. godine.

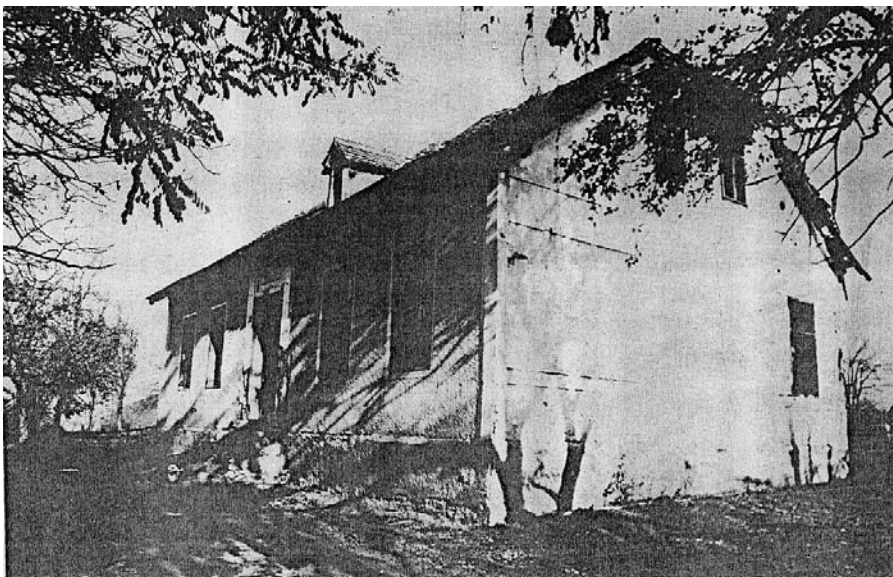
Uzevši u cjelini, nova državna zajednica je muslimanima predstavljala razočarenje. Muslimani su bili veoma zapostavljeno stanovništvo. Prvih godina života u Kraljevini Jugoslaviji, nije im bio u dovoljnoj mjeri osiguran ni biološki opstanak. Postoji izjava dr. Mehmeda Spahe, dana 28. septembra 1920. godine, prema kojoj je u raznim krajevima zemlje, pored nanese imovinske štete, ubijeno blizu 2.000 muslimana. «Gajret» je, na stranama 63.-66., u broju XX/1939., objavio porazne statističke podatke o participaciji muslimana na najvišim položajima u državnoj administraciji i na drugim rukovodećim mjestima u javnom životu. A evo šta je o zapošljavanju muslimana rekao Fadil Kurtović, na sastanku muslimanske školovane omladine u Beogradu, održanom 1. i 2. februara 1939. godine: «I ako ima muslimana sa dobrim svjedodžbama, ipak ne mogu dobiti mjesta. Kad je SUZOR bio raspisao natječaj za stotinu upražnjenih mjesta, javilo se i nekoliko muslimana koji su ispunjavali sve uslove, ali mjesta nisu dobili. Kad se postavilo pitanje zašto niko od

muslimana nije primljen, reklo se da to nije važno, jer su došli 'naši' ljudi...» (stenografski zapisnik sa sastanka, str. 32., u Arhivu Instituta za historiju u Sarajevu). Ni muslimani «opredijeljeni» kao Srbi često nisu bolje prolazili u pogledu zapošljavanja.

Karakteristike sistema školstva u Kraljevini SHS

Školski sistem u Kraljevini Jugoslaviji je izgrađivan u funkciji klasne buržoaske države, njenih potreba i mogućnosti. Po razvijenosti školstva, tadašnja Jugoslavija je dolazila u red nerazvijenih evropskih zemalja. Ovo se naročito manifestiralo na planu obaveznog školovanja, naročito poslije formiranja nove zajedničke države (1918.). U pogledu razvijenosti mreže osnovnih škola i omogućavanja zakonske osnove o pohađanju djece, postojale su velike razlike u pojedinim krajevima. One su posebno teško pogađale djecu seoskih područja, naročito u planinskim krajevima, gdje je mreža škola bila nerazvijena. U toku svoga postojanja između dva rata, država nije ni htjela ni mogla promijeniti zatečeno stanje. Nedovoljno razvijena privreda i neravnomjeran razvitak privrednih područja su, objektivno, otežavali da se učini nešto značajnije na ujednačavanju uslova školovanja djece u osnovnoj školi. Osnovne škole, naročito one na selu, stalno su oskudijevale u neophodnim finansijskim sredstvima.

Prva decenija postojanja nove države (1919.-1929.), prošla je, na planu školstva, a posebno na planu razvitka osnovne škole, u skupštinskim i sličnim diskusijama o ujednačavanju školskog zakonodavstva, jer su u tom pogledu postojale znatne razlike između pojedinih krajeva koji su ušli u sastav nove države. Umjesto da se vodila politika stvaranja realnih uslova za takvo ujednačavanje, pošlo se putem unifikacije odozgo, administrativnim mjerama, ali se time razlike u položaju osnovne škole u pojedinim

Zgrada nekadašnjeg mejtefa odnosno škole u Orčevoj Luci, pokraj puta Kladuša-Vrnogorač

krajevima nisu bitno mijenjale.

Značajan udarac demokratskim težnjama u oblasti školstva i obrazovanja zadala je monarhofašistička diktatura, zavedena januara 1929. godine. Na školskom planu, to je značilo dokidanje izvjesnih elemenata lokalne samoupravne i zavođenje politike potpune centralizacije i etatizacije svih odgojno-obrazovnih ustanova, izuzev onih škola koje su kao privatne bile u rukama crkve. U idejnom pogledu, to je predstavljalo pokušaj da se školstvo upregne u politiku centralizacije, kojom se nastojalo brisati nacionalne, kulturne i duhovne osobenosti naroda i sve potčiniti takozvanom «integralnom» jugoslavenstvu.

Škole su došle pod još neposredniju kontrolu državnih upravnih organa u općinama, srezovima i banovinama. To je uticalo i na odnos između škole i naroda, jer je sputavana svaka inicijativa građana u rješavanju školskih pitanja. Škola se postepeno pretvarala u neposredan instrument vladajuće klase (položaj vjeronauke u školi, molitve prije i poslije učenja, obavezno odlaženje u crkvu, vjerske vlasti su kontrolirale vjersku nastavu, nastavni programi su koncipirani na unitarističkoj osnovi, u njima su potcjenjivane kulturne osobenosti pojedinih naroda, ignoriranje postojanja makedonske nacionalnosti i jezika, ignoriranje potrebe i prava nacionalnih manjina da imaju nastavu na ma-

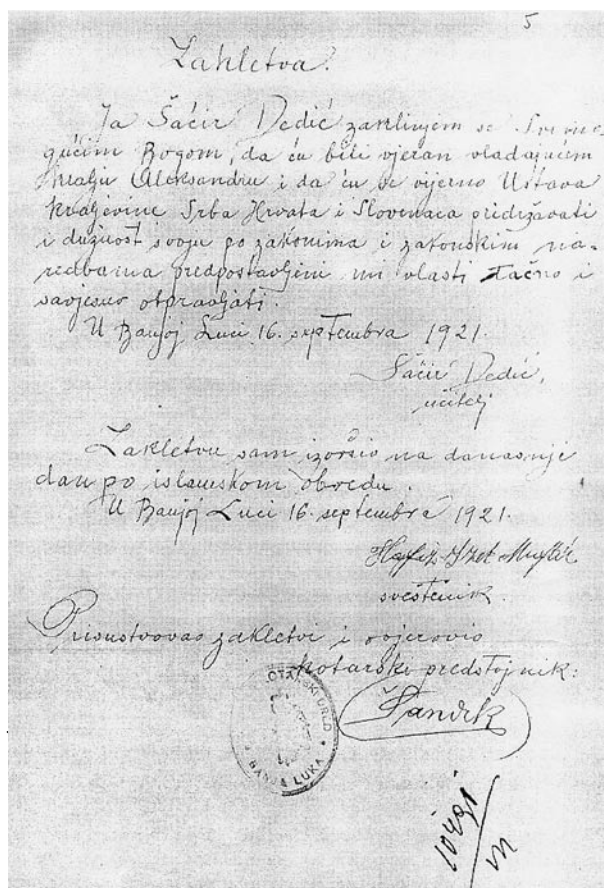
ternjem jeziku, itd.), koji je funkcionirao pod kontrolom upravnih vlasti.

Po razvijenosti školske mreže, Kraljevina Jugoslavija je stajala uporedo s najnerazvijenijim zemljama Evrope. Najteže stanje je bilo u krajevima koji su najduže ostali pod turskom okupacijom. To su, ujedno, bili privredno nerazvijeni krajevi, pa nivo privrednog razvitka nije ni isticao veću potrebu za različitim stručnim kadrovima i raznovrsnim stručnim školama. I u pogledu broja univerziteta i visokih škola, kao i po broju visokoškolskih i univerzitetskih kadrova, predaprilska Jugoslavija je predstavljala zaostalu zemlju. Slično je bilo i sa ustanovama za obrazovanje odraslih i sa drugim odgojnim ustanovama izvan sistema škola.

Pored najopćijih proklamacija, nova vlast se nije mnogo bavila obrazovanjem i školama. Škole su radile prema propisima i programima koji su zatečeni. To, međutim, ne znači da se centralna vlada i njeni organi nisu interesirali za tokove kojima će krenuti školstvo u pojedinim krajevima. Unitarističkom državnom uređenju je moglo odgovarati samo takvo školstvo čiji će rad biti usmjeren s jednog mjesta i čiji će se zadaci uklapati u interese države. Školski sistem, vrste škola, nastavni planovi i programi, kao i zatečeni zadaci koji su se, u pogledu odgoja postavljali školama u pojedinim krajevima, bili su toliko divergentni da je trebalo dosta vremena i strpljenja da se sve to dovede do stepena saglasnosti koji bi odgovarao zajedničkoj politici obrazovanja u cijeloj zemlji.

Zbog unutrašnjih problema u državi, stalno je odlagano pitanje unificiranja školstva i organiziranje nove škole. Ali, koncepcija za takvu školu se spremala od samog početka. U 16. članu Vidovdanskog ustava iz 1921. godine, o nastavi je, pored ostalog, utvrđeno: «Nastava je državna. U cijeloj zemlji nastava počiva na jednoj istoj osnovi, prilagođavajući se sredini kojoj se namjenjuje. Osnovna škola je državna, opšta i besplatna. Vjerska nastava se daje po želji roditelja, odnosno staralaca, odvojeno po vjeroispovijestima, a u saglasnosti sa njihovim vjerskim načelima».

Međutim, u praksi je bilo sasvim drukčije. Progresivna mišljenja sa terena nisu uzimana u obzir, niti su uopće razmatrana. Kao polazište

Zakletva učitelja Šaćira Dedića

sa vladajućim političkim režimom najdosljednije je provedena od Šestojanuarske diktature pa do kraja ovoga perioda, a naročito neposredno pred Drugi svjetski rat. Novi Ustav Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine je proklamirao osnovno školovanje kao početno obrazovno i odgojno područje, a za školu u cjelini, u 16. članu Ustava, navedeno je: «Sve škole moraju davati moralno vaspitanje i razvijati duhovljansku svest u duhu narodnog jedinstva i verske trpeljivosti».

Idolopoklonstvo dinastiji, svakako, predstavlja jednu od istaknutih komponenata odgojne politike. Populariziranje dinastije se naročito ističe od šestojanuarske diktature, a još snažnije jača poslije pogibije kralja Aleksandra. Ovo se naročito ogleda u davanju imena školama. Tridesetih godina veliki broj osnovnih škola dobija posebna imena. Najveći broj imena je u vezi sa dinastijom. Desetak škola nosi ime «Kralja ujedinitelja», zatim »Prestolonaslednika Petra» ili, kasnije, «Kralja Petra», te imena kraljeve braće i princa Pavla.

Područje Velike Kladuše i neka pitanja neravnomjernosti školske mreže

Broj škola u odnosu na broj stanovnika bio je najmanji u Bosni i Hercegovini u odnosu na druge krajeve u državi. Teritorijalna rasprostranjenost škola bila je vrlo neujednačena. Raspored škola nije odgovarao u odnosu na pojedine krajeve, tako ni u pogledu broja stanovnika i školskih obveznika. Najgušća mreža škola bila je u Hercegovini. U tadašnjih devet srezova (Mostar, Stolac, Ljubuški, Trebinje, Bileća, Gacko, Nevesinje, Ljubine i Konjic), na 305.620 stanovnika je dolazilo 209 škola. U ostala 44 sreza je ukupno živjelo 1.900.855 stanovnika, a radilo je 797 osnovnih škola. Broj nepismenih je bio u uskoj vezi s brojem škola. Cazinski srez, kome je u to vrijeme pripadala i Velika Kladuša, imao je najniži postotak pismenog stanovništva. Cazinski srez je 1937. godine imao 42.283 stanovnika i 17 osnovnih škola, koje je pohađalo 1.706 đaka. Poređenja radi, Grahovo je u isto vrijeme imalo dva puta manje stanovnika (26.228) i 18 osnovnih škola, Ljubinje 14.980 stanovnika, a 18 osnovnih škola, te Nevesinje 25.285 stanovnika i 20 škola, itd.

Sve škole na području Velike Kladuše su kasno izgrađene. Većina je podignuta u zadnjoj deceniji pred Drugi svjetski rat. Treba naglasiti da je proces prihvatanja osnovnog školovanja, kad je u pitanju muslimansko stanovništvo, tekao vrlo sporo. Postojao je animozitet prema «vlaškim školama». Unutar muslimanskih slojeva je vođena borba protiv konzervativnog shvatanja škole. Napredniji muslimani, pretežno intelektualci, suprotstavljali su se inertnosti zaostalih u pogledu svjetovnog obrazovanja uopće, a posebno kad se radilo o osnovnoj pismenosti. Posebno je teško išlo sa školovanjem ženske djece. To je, bez sumnje, jedan od razloga što je pitanje školske mreže i obuhvatanja djece školom stagniralo više u krajevima naseljenim pretežno muslimanskim življem. Ali, pitanje otvaranja škola nije zavisilo samo od toga. Politički režim i političke partije koje su bile na vlasti bitno su uticali na to gdje će se otvarati škole i koji će krajevi imati prednost. Muslimanski predstavnici, i kad su participirali u vlasti, nisu ozbiljno shvatali ovo pitanje. Oni

su se više bavili ekonomskim i nekim vjerskim pitanjima.

Sporo se povećavao broj osnovnih škola na području Velike Kladuše. Razlozi su ponekad bili i čudni, što potvrđuje članak iz oktobra 1925. godine, objavljen u «Slogi», organu Radikalne stranke bihačke oblasti: «Opisali smo i nabrojali 12 vlada koje nijesu bog zna kakvog obzira posvećivale ovom kraju, a naročito u prosvjetnom pogledu. Dugogodišnji ministar g. Pribičević upravo je prezirao ovaj kraj zbog, tobože, partijskog 'nevjerstva' prema njegovoj stranci, odnosno njemu i njegovoj braći. On je sav svoj rad posvećivao svojim izbornim okruzima, koji ionako imaju dosta škola. Takva prosvjetna politika obična je demagogija koju treba svak da osudi, jer se kosi sa "općim državnim interesima".

Zaista je bilo jadno stanje školstva na ovome području. Po nepismenosti, kladuško područje je bilo prvo u Kraljevini.

Ljudi iz ovog kraja su pokazivali želju za znanjem. U kladuškom selu Stabandži su, 1925. godine, mještani sami plaćali učitelja Rusa da bi im poučavao djecu. Osim toga, davali su i zemljište i materijal, samo da država u njihovom selu sagradi školu. I već u maju 1926. godine, Stabandža je, ali zahvaljujući samo inicijativi mještana, na svečan način označila početak školovanja mališana iz ovoga sela. Jedan ugledni težak besplatno je ustupio jednu svoju zgradu, koju su težaci popravili i preuredili za školu, a kao prvi učitelj spominje se izvjesni Ponomaraćenko.

Deset godina poslije, u drugom kladuškom selu Kudićima, na zboru organiziranom da bi se podigla školska zgrada, Mehmedalija Mujačić je poklonio zemljište. Komisija koja mu je na poklonu zahvalila i bila prijatno iznenađena njegovim riječima: «Ne treba meni hvala, nego hvala vama kad vi primete moju zemlju za školu». Opisujući ovaj događaj, pisac članka u «Vrbaskim novinama» je zaključio: «Ove su riječi dovoljne da demantuju one neistinite tvrdnje koje kažu da naš narod mrzi škole i da ih neće».

Godine 1929. su osnovnu školu dobili Todorovo, Mala Kladuša i Zborište. Škola u Todorovu je radila u mektebskoj zgradi sve do 1938.

godine, kad je položen kamen temeljac novoj osnovnoj školi. Nešto ubrzaniji tempo podizanja životnog standarda i, zatim, otvaranja osnovnih škola, zabilježen je polovinom četvrte decenije zahvaljujući najviše agilnom poslaniku Nuriji Pozdercu. Cazinski srez je bio jedan od najzaostalijih, ali su, zauzimanjem g. Pozderca, izgrađene mnoge nove škole, proširene i popravljene stare, pokrenuti analfabetski tečajevi, osnovne pokretne škole koje idu od sela do sela, gdje seoske djevojke svršavaju tečajeve kuhanja, krojenja i šivenja. U tom razdoblju je otvorena jednorazredna osnovna škola u D. Vidovskoj, a dvorazredna u Bojni, dok su u fazi izgradnje bile škole u Slapnici, Johovici i Šumatcu.

U austro-ugarskom periodu, Velika Kladuša postaje sjedište seoske općine, a zatim ispostava cazinskog sreza, zadržavajući te funkcije i između dva rata. Tek pred Drugi svjetski rat, Kladuša je dobila sreski sud i jednu četverorazrednu školu sa tri učitelja. I ova vlast je htjela da učitelji budu njena produžena ruka u narodu, da propagiraju i brane postojeći državni i politički režim. Većina učitelja je i ostala u okvirima tih zahtjeva. Jedan dio učitelja, osobito pred početak rata, uključuju se u komunističke organizacije, a u prvim danima rata 1941. godine postaju politički aktivniji i propagatori i sudionici ustanka i antifašističkog rata.

U školama koje su podignute u ovom periodu na području Velike Kladuše, često i u teškim uvjetima, radila je čitava plejada izvanrednih pedagoga i kulturnih radnika, koji su zaslužili da im se spomenu imena: Derviš Ridžal, Nikola Čurić, Salih Midžić, Ruždija Abić, Matija Filipović, Mato Dolibić, Vera Bošković, Terezija Šunjić, Husein Turančić, Bećir Balagić, Jusuf Pečenković, Martin Bajrić, Milica Pejić, Antun Blečić, Marica Mišković, Halid Šaran, Ahmed Ibrahimpašić, Marko Šujica, Sulejman Jakupović, Josip Bondarev, Nikola Vurdelja, Hasan Alagić, Abida Karahasanović, Safet Čaušević, Milorad i Nevenka Grubović, Hazim Hadžisadiković, Zlata Pinto, Bogomila Ružić, Sarina Atijas, Katarina Ravšel, Džehva Midžić, Mile Bajić, Fadila i Fadil Šerić, Katarina Čondić, Mehmed Sabljaković i Ibrahim Miljković.

m**LITERATURA:**

1. Mitar Papić, *Školstvo u Bosni i Hercegovini 1918.-1941.*, Sarajevo, 1984.
2. Noel Malcolm, *Povijest Bosne*, Zagreb, 1985.
3. Ibrahim Ikanović – Mujo Koštić, *Osnovna škola u Vrnograču 1880.-2000.*, Vrnograč, 2001.
4. Aleksandar Aco Ravlić, *Monografija Velike Kladuše*, Rijeka, 1987.
5. Dr. Muhamed Hadžijahić, *Od tradicije do identiteta*, Sarajevo, 1974.
6. Salim Čerić, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, Sarajevo, 1968.
7. Atif Purivatra, *Nacionalni i politički razvitak muslimana*, Sarajevo, 1972.

Summary

Hasan Hilić

**THE EDUCATIONAL SYSTEM
IN THE VELIKA KLADUSA REGION
FROM 1918 TO 1941**

In terms of development of the educational system network, the Kingdom of Yugoslavia was among the most developed countries in Europe. The conditions were most difficult in those regions in the Kingdom that stayed longest under the Turkish rule. The basis for educational regulations was found in those of the Kingdom of Serbia. From an early on, children were indoctrinated about the one "three-name" nation. The educational system was geared toward nationalizing Muslims into Serbs. The proportion between the number of schools and the size of population was the smallest in Bosnia-Herzegovina, where territorial diffusion of schools was also unbalanced.

The number of elementary schools in the Velika Kladusa region grew slowly. This region had the largest illiteracy rate in the Kingdom. Despite that, the people of this region demonstrated their desire for learning so records can

be found of villagers themselves paying the teachers' salaries and donating land and material for construction of schools. In Velika Kladusa itself the four-year elementary school opened just before the World War II. The standard of living and the number of schools grew somewhat faster during the mid-1940s, mostly due to Nurija Pozderac, an agile national deputy.

موجز

حسن هيليتش

التعليم في منطقة فيليكا كladوشا
في الفترة من ١٩١٩ إلى ١٩٤١

كانت المملكة اليوغوسلافية من حيث تطور شبكة المدارس فيها تعد في مصاف أكثر الدول الأوروبية تخلفا. وكان الحال أسوأ ما يكون في مناطق المملكة التي بقيت مدة أطول تحت الحكم العثماني. أما قوانين التعليم فقد كانت مأخوذة من الأنظمة المدرسية لمملكة صربيا، حيث كانت المدارس تقدم للأطفال منذ نعومة أظفارهم شعار "الشعب الثلاثي الأسماء"، وكان النظام التربوي يركز على أن المسلمين هم صرب من الناحية القومية. وفي البوسنة والهرسك كان عدد المدارس هو الأقل بالنسبة لعدد السكان، بالإضافة إلى غياب التوازن في التوزيع الجغرافي للمدارس. وفي مدينة فيليكا كladوشا كان عدد المدارس الابتدائية يزداد ببطء شديد، مما جعل منطقة كladوشا ذات أعلى معدل للأمية في المملكة. وبالرغم من ذلك فإن أبناء هذه المنطقة كانوا يبذلون رغبة كبيرة في التعليم، حتى أن سكان بعض القرى كانوا يدفعون أجور المعلمين من أموالهم الخاصة، ويتبرعون بالأراضي ومواد البناء لإنشاء المدارس. أما مدينة كladوشا نفسها فقد حصلت على أول مدرسة ابتدائية قبل وقت قصير من بداية الحرب العالمية الثانية، وفي منتصف الأربعينيات من القرن العشرين بدأ التحسن في مستوى المعيشة يأخذ مسارا تصاعديا، ورافق ذلك ازدياد ملحوظ في فتح المدارس الابتدائية، ويعود الفضل في ذلك لجهود النائب الشعبي نوريا بوزديراتس.